

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

АВГУСТ 1980 ВЪВ ВАРШАВА

Анджей Боболи

Институт за национална памет (Полша)

Резюме. Варшавският комитет на Полската обединена работническа партия е един от най-големите воеводски комитети на партията, т.е. от средното ниво на партийния апарат. Избухването на стачките през лятото на 1980 г. изненадва както държавното ръководство, така и партийните структури на воеводско ниво. Варшавският комитет приема куриозната с оглед сериозността на ситуацията поза, давайки си вид, че нищо тревожно не се случва. През този период започва процесът на отказване от членство в партията.

Ключови думи: ПОРП; Варшавски комитет; Едвард Герек; Алойзи Каркошка; „Солидарност“; стачка

Периодичните социално-икономически кризи, които измъчват страните в съветската сфера на влияние след края на Втората световна война, се засилват през 70-те години на XX в. В сравнение с останалите държави от социалистическия лагер, сривът на икономиката се проявява особено остро в Полша. Действията на полските партийни и правителствени власти предизвикват реакции и сред ръководителите на другите страни от Източния блок. Това са, на първо място, интервенции по отношение неизпълнението на задълженията на Полската народна република (ПНР), на второ – предложения за помощ, по необходимост ограничени поради същите икономически проблеми, с които се сблъскват останалите членове на СИВ¹⁾, и на трето място – желанието да се запознаят по-отблизо с методите за борба с „антисоциалистическата контрареволуция“, която през лятото на 1980 г. все повече се разпространява край Висла.

Такива цели вероятно стоят пред министър-председателя на Народна република България Станко Тодоров, който пристига на посещение във Варшава на 15 юли 1980 г. Домакините, начело с първия секретар на Централния комитет (ЦК) на Полската обединена работническа партия (ПОРП) Едвард Герек и министър-председателя Едвард Бабюх обсъждат редица въпроси с българския гост, касаещи най-вече международната политика – България е похвалена, че допринася за стабилизирането на отношенията на Балканите, въпреки че премиерът Тодоров се оплаква от „антибългарските акценти, които от години се появяват в югославската пропаганда“. В отношенията с Албания също не се наблюдават „ни-

какви положителни промени⁽²⁾. След това двете страни пристъпват към оценка на вътрешната ситуация. И двете държави изпълняват поредните си петилетки, т.е. плановите си за социално-икономическо развитие, заложили за петгодишен период. Българският премиер заявява, че от началото на годината се провежда реформа на „системата за планиране и управление“ – търсят се резерви, въвежда се отчетност на целокупното стопанство, оптимизира се експлоатацията на суровините, променят се „част от цените на дребно и съответно заплатите и доходите на населението“⁽³⁾.

Полската страна също е въвела ценови промени. Тяхната скрита цел е да се натрупа фонд за изплащане на външния дълг на Полша към западните банки, който нараства със скорост, застрашаваща да наруши платежния баланс на държавата. Растящият дълг обаче не може да бъде овладян. Наред с това в страната избухва всеобщ работнически протест.

Въведеното на 1 юли 1980 г. увеличение на цените на месото и колбасите, както и на захарта, т.е. на продукти, чиито цени са били замразени в продължение на няколко години, предизвиква почти незабавна реакция от страна на работниците в цяла Полша, включително и на колективите във варшавските предприятия – още същия ден втората смяна на Машиностроителните заводи „Урсус“ обявява стачка. Скоро се вдига и част от колектива на Фабриката за леки автомобили. По неформални канали до стачкуващите (тъй като официалните медии твърде пестеливо информират за „спирането на работата“) достигат информации, че работата е спряна и в други градове (стачки са обявени в Люблин и Швидник, а хронологично най-рано, по време на почивката за закуска, избухва стачка в един от цеховете на Завода за комуникационно оборудване в Мелец)⁽⁴⁾. Материалите, които издава Отделът по идеологическо-възпитателна работа на ЦК, предназначени за първичните партийни организации (ППО) и заводските комисии, се подготвят мудно – те се появяват едва в края на юли, наблюдайки върху факта колко „опасно по своите икономически и социални последици [е] спирането на работата“⁽⁵⁾. Причината за изключително оскъдни информации за стачките (Герек прави публично изявление по въпроса едва на 11 юли) е в замисления начин за тяхното прекратяване. В тази връзка, партийните власти решават да дадат на стачкуващите парични добавки, с които да компенсират ценовия скок. Съвсем скоро по същия модел започват да стачкуват и други предприятия в столицата и в страната. През юли във Варшава избухва серия по-кратки стачки в около двадесет предприятия: „Непосредствената причина за стачките е въвеждането на новите щатни разписания за работните заплати, и по-специално по-широкият обхват на повишените цени, което води до по-нататъшно увеличаване на разходите за живот. Това обикновено са краткотрайни стачки, които приключват след удовлетворяването на исканията за заплати, отмяната на повишените цени в бюфетите и ведомствените столове и уреждането на редица локални въпроси от социално-битов характер“⁽⁶⁾ – с тези думи е описана ситуацията от лятото на

1980 г. в доклад, изготвен в началото на 80-те години от Организационния отдел на ЦК. По време на телеконференцията на първите секретари на Воеводските комитети (ВК) от 24 юли 1980 г. Едвард Герек определя задачите, стоящи пред партийния апарат, като „далеч не отпускарски“. При това той апелира към ВК и отделите на ЦК да работят с „още по-голяма всеотдайност, с по-голяма отдаденост, тъй като тук и там все още може да ни избият разни пришки, чиято поява би могла винаги да бъде опасна и да създава постоянна заплаха от разпространение върху нови и нови предприятия“⁽⁷⁾. Не по-малко внимание се отделя и на въпроса за атомизирането на исканията на стачкуващите, тоест за преминаване от общите постулати към конкретни теми, или ще рече – към исканията на отделните предприятия, което според Йежи Лукашевич, секретар на ЦК по въпросите на пропагандата, е постигнато почти навсякъде по места. В същото време се правят опити отстъпките за заплатите на стачкуващите да бъдат изтъргувани срещу повишаване на производителността, „подобряване на организацията на труда, задълбочаване внедряването на нови, по-реалистични работни норми“⁽⁸⁾. Според Лукашевич основната отговорност за провеждането на тази акция пада върху воеводските комитети.

„Междувременно Варшавският комитет начело с Алойзи Каркошка се опитва да функционира, като че нищо необичайно не се случва“⁽⁹⁾, пише Йежи Ейслер, оценявайки действията на столичното ръководство на ПОРП. На 7 август изпълнителната власт разглежда информацията за „тенденциите в развитието на варшавската партийна организация“ за първата половина на 1980 г. и партийните власти в столицата несъмнено имат повод за задоволство, понеже през юли Варшавският комитет достига най-голямата си численост в историята – столичното воеводство отчита повече от 201 000 души членове и кандидат-членове на партията⁽¹⁰⁾.

Другите точки от дневния ред обаче не дават основания за оптимизъм: по време на заседанието са изработени тезите на доклада, в който се обсъждат „неблагоприятните“ социални и икономически „явления“: „Последните седмици за пореден път потвърдиха известната истина, че икономическата ситуация оказва силно влияние върху социалното положение. Оттук трудностите и напреженията от икономически характер намират своето отражение в настроенията, самочувствието и поведението на трудещите се“⁽¹¹⁾. Документът съдържа две важни заключения. Първо, оказва се, че вместо намаляване на производствените разходи, за което настоява Политбюро, те се увеличават, и по-специално материалните разходи. Тук не бива да се забравя, че повечето лицензионни инвестиции в индустрията, „сътворени“ от екипа на Герек, се базират на компоненти и материали, идващи предимно от западните страни, вносът на които изисква все по-големи разходи. Второ, прави се констатацията, че заплатите продължават да растат, което води до повишаване на персоналните разходи, и накрая трето, не само че не е постигнат заложеният ръст на производителността, но в редица отрасли тя даже намалява⁽¹²⁾.

Два дни по-рано, на 5 август, работниците на Градското предприятие по чистота във Варшава обявяват стачка (първоначално 320, а от 6 август близо 600 души), на 11 август се вдига Предприятието за градски транспорт, а когато по някои линии не се появяват автобуси и трамваи, масовото „спиране на работата“ става факт, особено имайки предвид, че през следващите два дни към стачката се присъединяват служители от други трамвайни и автобусни депа (в този ден не работи смяната в една автобусна база, на следващия, т.е. на 12 август, вече стачкуват три от седемте автобусни и едно от четирите трамвайни депа). За да се възстанови функционирането на градския транспорт, спешно е свикана среща с официалното самоуправление на колектива (т.е. с Конференцията на работническото самоуправление), по време на която е обсъден „въпросът за регламентирането и опростяването на системата за заплащане на водачите“, което води до увеличаване на премиалните възнаграждения на водачите и ватманите с около 10%⁽¹³⁾. На 29 август 7 производствени цеха на Стоманолелярния завод „Варшава“ спират работа, след което стачката обхваща целия завод⁽¹⁴⁾.

Първоначално властите не оценяват стачните вълни през първата половина на юли като твърде опасно явление, особено след като те приключват с удовлетворяване на исканията за заплати. Като пример може да послужи един типичен телекс, изпратен от ЦК до първия секретар на ВК, когато на територията на подопечното му воеводство се провеждат стачни действия, който гласи: „Другарю Секретар, любезно Ви информираме, че е взето решение за увеличаване на часовата ставка на основното възнаграждение на работниците от техническото планиране на транспортните предприятия „Трансбуд“ от максималната към момента ставка от 19 злоти до 21 злоти. Въвеждането на тези почасови ставки ще допринесе за премахването на диспропорциите в нивото на възнагражденията между работниците от техническото планиране в „Трансбуд“ и нивото на заплатите на аналогични работнически групи в други ресори“⁽¹⁵⁾.

По-сериозна ситуация възниква във връзка със споменатата по-горе стачка в Люблин, където е парализиран местният жп възел, важен от гледна точка на осъществяването на връзка със Съветския съюз, което налага вече намесата на Политбюро⁽¹⁶⁾. На 14 август избухва стачка в корабостроителницата „В. И. Ленин“ в Гданск. В нощта на 16-и срещу 17-и август е създаден Междузаводски стачен комитет, в който са представени предприятията, солидарни с исканията на корабостроителите. От този момент вече градусът на общественото настроение се покачва в цяла Полша и събитията нарастват лавинообразно: „Както сигнализира редица ВК, обществото в цялата страна е завладяно от атмосфера на безпокойство и негодувание във връзка с възникналата ситуация. Наблюдава се засилено изкупуване на хранителни продукти и бензин. Носят се слухове за обща стачка, предизвикващи паника в някои среди, което води до образуването на опашки пред магазините, бензиностанциите, касите на ДСК“⁽¹⁷⁾.

По време на заседанието на Изпълнителното бюро на Варшавския комитет на 24 юли неговият първи секретар Алойзи Каркошка предупреждава, че що се касае до работните възнаграждения за юли, „може да има рязък спад на заплатите“. Очаквайки неприятности, партийните власти в столицата предприемат стъпки за „успокояване на настроенията и създаване на условия за спокойна, нормална работа“. В същото време, „ситуацията все още изисква самообладание и бдителност в действията“⁽¹⁸⁾. В края на юли Политбюро разпорежда да бъдат свикани събрания на всички партийни инстанции по места, по време на които „на фона на известната икономическа ситуация в страната“ да се търсят начини за подобряване на „икономическите отношения“⁽¹⁹⁾. На тези срещи се предвижда да бъде поканен също така младежкия и профсъюзният актив на казионните организации – както може да се заключи от хода на подобни по-ранни акции от този тип, това е стандартно действие, по-скоро целящо да свежда до по-ниските нива директни указания, отколкото да се изслушват мненията на активистите.

Социалните настроения сред столичните жители вече са толкова мрачни, че следва ясното признание: „Напрежението на пазара е високо, ситуацията е недобра, дисбалансът между предлагането и търсенето е голям“. В последния ден на юли Секретариатът на ВК провежда дълги дебати относно ответните мерки, обмисляйки с какво биха могли да бъдат заменени месото и колбасите. Предлаганите идеи са противоречиви. В едно от предложенията на Секретариата се казва, че „в предприятията трябва да се отворят само магазини за стоки от първа необходимост, в които да се продават колбаси и евентуално месо, но да не се допуска продажбата на пакетирани разфасовки месо и колбаси“⁽²⁰⁾. Там, където това е така, трябва бързо да се открият магазини за стоки от първа необходимост“, в друго, че „ние сме заинтересовани от развитието на магазините за стоки от първа необходимост, но трябва да се противопоставим на изкривяването на тази идея“. Появяват се и радикални идеи, например предложението за отказване от... месото въобще: „Да се вземат мерки по въпроса с месото: да се разработи план за изтегляне на месните асортименти, които изискват повече суровини от предвидените за продажба количества. В срок от една седмица [Кметството] заедно с месната промишленост ще изработи концепция за плавно преминаване към изделия от 1 кг/кг и подходящи субпродукти“⁽²¹⁾.

В крайна сметка се стига до заключението, че трябва да се търси помощ от централните власти: „Подгответе ясно изложение за недостига в трите групи: храни, промишлени стоки, суровини за огрев, да се свика среща [с представители на правителството] във връзка с пазарната ситуация във Варшава. Това не е въпрос от тяснопартиен, а от общодържавен интерес“⁽²²⁾.

Стачки, продължаващи повече от едно денонощие – които официалните медии все още наричат „спиране на работата“, се провеждат през август в Машиностроителните заводи „Урсус“ (скоро след избухването на стачките по Крайбрежието тези заводи се присъединяват към солидарната стачка с протестиращите

корабостроители в Гданск и Щечин)²³⁾ и около двадесет по-малки предприятия, та дори и в печатницата на Работническата издателска кооперация (РИК), т.е. в дружество, принадлежащо на издателския концерн на ПОРП²⁴⁾. За повечето стачки все още не се съобщава в средствата за масова информация, така че стачкуващите се опитват да разпространяват информацията за протестите извън предприятията. Най-често биват осведомявани за тях членовете на Комитета за защита на работниците (КОР), например на 11 юли Яцек Курон²⁵⁾ е информиран за стачката във Фабриката за леки автомобили на домашния му телефон²⁶⁾. С времето ситуацията се изостря до такава степен, че самото Изпълнително бюро на ВК решава да прояви инициатива. На 15 август то взема решение да информира партийното ръководство за „ситуацията във Варшава и столичното воеводство“. В него се съобщава, че „имаме работа със социално недоволство и активност от страна на групи политически противници“²⁷⁾.

В допълнение към решението продължава работата по две писма: едното е адресирано до варшавската общественост и описва актуалните събития от гледна точка на властите, а другото съдържа набор от директиви, адресирани до членове на партията. В последното се прави опит до известна степен да се negliжира арогантното и необмислено поведение на централните партийни власти, които с начина, по който вдигат цените на храните, изненадват както редовите членове на партията, така и техните безпартийни колеги в работата. По-ранните действия на партийното ръководство, или всъщност липсата на такива, само увеличават объркването сред членовете на ПОРП. Поведението на властите би могло да създаде усещане най-вече сред партийните активисти от първичните партийни организации и заводските комитети, че са, популярно казано, „водени за нос“: „Между социално-икономическия актив [на столицата] има брожения срещу метода на въвеждане на ценовите промени. Необходимостта от промени в цените като цяло се приема с разбиране в тези среди, но начинът, по който те се правят, по мнението на значителна част от актива, подкопава доверието във властите, обезценява програмата на партията и подхранва злонамерените слухове, целящи дискредитирането на полската политическа система в световен мащаб“²⁸⁾.

Второто от споменатите по-горе писма представлява елемент от пропагандния и идеологически контраудар, подготвен в отделите на ЦК. То е разпратено до воеводските комитети на 19 август и е координирано с телевизионното изявление на Едвард Герек от предния ден. Текстът е написан в доста приповдигнат тон. Признава се, че непосредствената причина за стачките е решението „да се разшири продажба на месо по завишени цени“, но „те избуяха в атмосферата на социално напрежение, зародило се на фона на влошаващото се социално-икономическо положение в страната през последните години“. Върху общественото недоволство оказват въздействие и информациите, че „се увеличават диспропорциите в доходите и се разрастват случаите на необяснимо забогатяване, несъответстващо на принципите на социалната справедливост“. „Поемането по пътя на

стачката“ води до изостряне на ситуацията, което се изразява в „неконтролируема ескалация на исканията“ и активизиране на „антисоциалистическите елементи“. Особено сериозни обвинения се отправят срещу стачкуващите в корабостроителниците „Парижка комуна“ (в Гдиня – *б. пр.*) и „В. И. Ленин“ (в Гданск – *б. пр.*). Техните искания се възприемат като удар по „обществено-политическите устои на Полската народна република“ и дори по „основополагащите фактори на нашата сигурност и национално съществуване“. За най-тежки провинения срещу ПНР се считат: „създаването на свободни профсъюзи, изменението на изборителния закон, премахването на контрола върху масмедията и сценичните изяви, както и освобождаването на политическите затворници“⁽²⁹⁾.

Писмото, наред с широко разпространеното съдържание на телевизионното изявление на Герек е трябвало да изразява „главната линия на засилената дейност на партията в най-близко бъдеще“, която е трябвало да следват всички инстанции и партийни организации, започвайки от Воеводските комитети и стигайки до първичните и общинските партийни организации (ОПО). Като най-важно условие за успеха на акцията е посочена „много старателната подготовка на актива как да се отговаря на поставяните въпроси, както и как да се предоставя допълнителна информация по отделните проблеми, които ще се обсъждат в хода на дискусиите“, но в същото време, почти веднага, е допусната сериозна грешка, тъй като в телекса, изпратен на следващия ден, съдържащ указания за работа с писмото „До ППО и ОПО“, се препоръчва в дискусиите, които предстои да проведе активът на ПОРП, въпросите, касаещи икономическите решения, да бъдат подкрепени с аргументи от изказванията на Герек и премиера Бабюх. Писмото не съдържа никакви разяснения, свързани с икономическите мерки. То е съставено набързо, преди всичко с оглед „необходимостта от спешна мобилизация на партийните редици и консолидирането на актива около основните цели и задачи на партията“⁽³⁰⁾. Следващият въпрос е дали партийна организация като Варшавския комитет е способна на бързи и енергични действия (както очаква партийното ръководство), след като през повечето време от избухването на първите стачки тя се държи така, сякаш в страната и столицата не се случва нищо извънредно. Нещо повече, състоянието на системата за вътрешна комуникация в партията и циркулацията на информацията за пореден път се оказват катастрофални: „Партийните активи обръщат внимание, че не са получили своевременно информация за взетите решения и не са били подготвени за провеждането на политическа работа сред колективите. Застъпват се становища, че поради този факт партийните активи са поставени в трудна ситуация“. Ситуацията се нагнетява допълнително и от продължаващата в медиите „пропаганда на успеха“, което само предизвиква раздразнение у отсрещната страна и засилва критичните гласове срещу властите, партията и самите медии⁽³¹⁾.

Нарастващото напрежение се забелязва при анализа на докладите на Информационния сектор на ЦК, които се подготвят на базата на информации, пре-

доставени от воеводските партийни инстанции. И всичко това въпреки успокоителното, така да се каже, стандартно въведение, с което започва докладът на воеводския комитет: „От информацияте, предоставени наскоро от ВК, става ясно, че основните усилия на работническите колективи и на заводските ръководства са насочени към изпълнението на планираните производствени задачи“; „Развива се интензивна партийна работа сред колективите. В момента се провеждат събрания на ППО, посветени на ефективността на управлението“. С разрастването на стачките в страната докладите на ВК стават по-подробни и в тях вече се съобщава за нарастващите проблеми: „ВК във Варшава информира, че сред колективите се говори, наред с другото, за твърде големите, несъобразени спрямо колективния трудов договор, диспропорции в заплащането както в рамките на отделните предприятия, така и между предприятията и отраслите“⁽³²⁾.

От същата информация на Варшавския комитет става ясно, че според прогнозите най-късно наесен в предприятията може да възникнат „по-нататъшни вълнения и напрежения, причинени главно от липсата на подобрение в снабдяването със суровини и материали, влошаването на пазарната ситуация поради непланираните увеличения на заплатите и очакваното по-нататъшно нарастване на цените на редица артикули и пазарни изделия“⁽³³⁾. Нов елемент е отправянето на обвинения към лица, които според заводските колективи са допринесли за задълбочаването на кризата: „Ръководният административен апарат, особено на средно ниво, често предприема симулативни действия, а администрацията на стопанските обединения и министерствата засили наскоро честотата на контрола и разшири отчетността, опасявайки се от съкращения на щата, като по този начин се опитва да обоснове необходимостта от своето съществуване в една така разраснала се структура, каквато е настоящата“⁽³⁴⁾.

Подписването на споразумения със стачкуващите в Шчечин, Гданск и Ястшембе-Здруй създава безпрецедентна ситуация в историята на Полската народна република – появата на независимо от властите представителство на интересите на трудещите се. Господстващата система на „реалния социализъм“ в Полша е принудена да приеме отклоненията от принципите и нормите, считани за догма. Няколко седмици по-късно е учреден Независимият самоуправляем профсъюз „Солидарност“. Подобно е положението във Варшава. На 4 септември в „Урсус“ е създаден Независимият самоуправляем профсъюз „Мазовше“⁽³⁵⁾, който скоро се трансформира в НСПС „Солидарност“ Регион Мазовше – през цялото време на съществуването му последователно признаван от властите на ВК за най-сериозния политически противник на Варшавския комитет.

На 5 септември Алойзи Каркошка информира Изпълнителното бюро, че Едвард Герек „днес е получил сериозна сърдечна криза“⁽³⁶⁾. В нощта на 5-и срещу 6-и се провежда заседание на VI пленум на ЦК, който го освобождава от поста. Когато се разнася новината за това събитие, Варшавският комитет (по инициатива на организационния секретар Хенрик Шаблак) трябвало да разпорежи да

се организират срещи в седалищата на районните комитети със секретарите на ППО, действащи в столицата. На тези срещи трябвало да им бъде сведена информация за организирането на голям митинг пред сградата на ЦК в подкрепа на новия Първи секретар на ЦК, който трябвало да бъде Стефан Олшовски. Генерал Ярузелски сложил край на цялото „мероприятие“, като наредил на Каркошка да прекрати всички „спонтанни“ действия, което той, като бивш кадрови офицер, изпълнил. Това съобщава Йежи Вашчук³⁷⁾. Няма запазени документи, които да свидетелстват, че подобни действия наистина са се подготвяли (според други слухове варшавският актив заплашвал да излезе на манифестация пред ЦК с искане за незабавна оставка на Герек)³⁸⁾.

Но с пълна увереност може да кажем, че на следващия ден, т.е. на 6 септември, новият първи секретар на ЦК Станислав Каня се среща с варшавската партийна организация. В словото си пред Изпълнителното бюро на Варшавския комитет той подчертава, че върху ВК пада тежка отговорност, по-тежка в сравнение с другите воеводски комитети: „Въпреки че всички воеводства са еднакво важни, все пак съществува дълбоко неравенство на отговорността, варшавската организация действа в столицата на Полската народна република и тъкмо оттук произтича тежестта на нейната отговорност“³⁹⁾. Изводите, които Изпълнителното бюро прави от тази среща, са типични за партийното управление в кризисна ситуация и днес са свидетелство за специфичен новговор: „Свиквайте актива, инструктирайте, агитирайте, батализирайте [т.е. правете го по-войнствен] за действие“⁴⁰⁾...

Подписването на споразуменията със стачкуващите не слага край на стачките. Въпреки че воеводските партийни комитети съобщават в докладите си, адресирани до ЦК, за чувството на „облекчение“, което е завладяло работническите колективи в предприятията при вестта за „разрешаването на кризата“ по пътя на диалога, те сигнализират също за „необходимостта да се изясни бързо дали поетите от правителството ангажменти се отнасят само за Гданското воеводство, или за цялата страна. Изтъква се, че в противен случай може да се появят нови импулси за подкрепа на постулатите от Крайбрежието, за да се добият същите права“⁴¹⁾.

Основната причина за това състояние на нещата е все повече влошаващата се ситуация на пазара. През есента на 1980 г. дефицитът в снабдяването на Варшава с храни, особено с месо и колбаси, става много остър. В докладите, представени на партийните власти, се изтъква, че общата квота за „месни суровини и субпродукти“ е изпълнена в размер 21 768 тона, което прави 104,5% спрямо предходната година, но тези числа представляват само 50% от месечното потребление в столицата⁴²⁾. Има постоянни прекъсвания в доставките на колбаси. По същия начин само наполовина се покриват нуждите от сирена. В магазините липсват масло, каши, захар, а през септември настъпва „пълна липса на доставки на ориз“ и „пълна липса на грис“. Не е по-добро положението с консервираните плодове

и зеленчуци въпреки констатацията на Търговския отдел на ВК, че „индустрията реализира доставки на компоти, но все още няма доставки на конфитюри, мармалади, сладка, стерилизирани краставици, доматиено пюре, подсладени сокове“⁴³⁾.

Следва да уточним, че заявките, подавани от търговската мрежа, се реализират чрез т.нар. квоти. Това означава, че Изпълнителното бюро на ВК одобрява с решение колко „потребителски блага“ ще бъдат пуснати в търговския оборот, но между разпределението и пазарните нужди най-важният елемент остава „реализацията“. Например определената квота за перални машини и центрофуги за IV тримесечие на 1980 г. за Варшава е 9000 броя, направени са заявки за 10 300 броя, а в търговската мрежа са насочени 6930 броя.

Тази система дава възможност и за своеобразно „изобретателно счетоводство“. На практика, не е било задължително квотите да се определят в бройки, линейни метри или тонове. За изпълнението на плана е било достатъчно да се достигне оборотът на предварително заложената стойност, което фактически се явява естествен стимул за вдигане на цените⁴⁴⁾. В същото време, това позволява да се „нагласи“ статистиката. Продажбата на мебели например се извършва по определени квоти – за III тримесечие на 1980 г. нейният размер е определен на 630 млн. злоти, но от тази сума са реализирани 79% (497 млн. зл.) при подадени заявки за 893 млн. злоти⁴⁵⁾. Неизяснен обаче остава въпросът колко броя мебели са стигнали до потребителите.

Подписването на споразуменията дава ясен знак на обществото, че властта може да бъде принудена да направи отстъпки, но съвсем скоро партийните фактори започват да предприемат мерки за тяхното negliжиране (и в крайна сметка – за оттегляне от тях). Ситуацията в партията обаче както по отношение на апарата, така и на актива, е диаметрално различна от тази преди няколко месеца. Когато анализираме материалите от поредните заседания на Изпълнителното бюро на Варшавския комитет, може да се изкушим и да издигнем тезата, че премерването на силите със стачкуващите работници се отразява както на самочувствието на апарата, така и на партийния актив. В очите на обществото обаче, но преди всичко в своите собствени очи, ПОРП загубва статуса си на „непокланяем“ авторитет.

Превод от полски: Юлиян Божков

БЕЛЕЖКИ

1. СИБ (Съвет за икономическа взаимопомощ) – организация, създадена в Москва през 1949 г. по инициатива на Сталин, за координиране на икономическото сътрудничество между блока държави, подчинени на СССР. Прекратява съществуването си през 1991 г. – б. пр.

2. Notatka kierownika Zespołu Doradców Ekonomicznych Prezesa Rady Ministrów o wizycie premiera Bułgarii w PRL, Warszawa, 16 lipca 1980 r., Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. 1980 lipiec-grudzień, red. P. Długolecki, Warszawa 2020, s. 70.
3. Ibidem, s. 71.
4. Eisler, J. (1992). Zarys dziejów politycznych Polski 1944-1989, Warszawa, 157.
5. APN 1791/187, Do komitetów zakładowych, podstawowych i oddziałowych organizacji partyjnych, lipiec 1980 r., k. 3.
6. Ibidem, Sytuacje konfliktowe i incydentalne w zakładach. 1977, 1978, 1979, 1980 (do końca lipca), [b.p.].
7. *Narady i telekonferencje kierownictwa PZPR w latach 1980 – 1981*, oprac., wybór i przyg. do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, W. Władyka, Warszawa 2004, s. 20.
8. Ibidem, s. 23.
9. Eisler, J. (2010). *Komitet Warszawski PZPR w „polskich miesiącach“*, [B:] *Warszawa miasto w opresji*, Warszawa, s. 79.
10. APW 1733/552, Informacja o tendencjach występujących w rozwoju warszawskiej organizacji PZPR w I półroczu 1980 r., k. 105.
11. APW 1733/952, Aktualne zadania społeczno-gospodarcze warszawskiej organizacji partyjnej (projekt referatu Egzekutywy KW), sierpień 1980 r., k. 12.
12. APW 1733/952, Aktualne zadania społeczno-gospodarcze warszawskiej organizacji partyjnej (projekt referatu), sierpień 1980 r., k. 22 – 23.
13. AAN, KC PZPR, XII-3885, Informacja nr IV/12/80, z dn. 12. VIII. 1980 r.
14. AAN, KC PZPR, 1695, Sytuacje konfliktowe..., [b.p.].
15. AAN, KC PZPR, XII-3885, Pismo Stanisława Gębały kierownika Wydz. Handlu i Finansów KC i Zdzisława Kurowskiego kierownika Wydz. Organizacyjnego KC do I sekretarza KW, 12.VIII. 1980 r.
16. A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939 – 1989*, Warszawa 1998, s. 461.
17. AAN, KC PZPR, XII-3817, Informacja nr II/127/80, z dn., 22. VIII. 1980 r., s. 1.
18. APW 1733/951, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w dn. 24 VII 1980 r., k. 140 – 141.
19. APW 1733/951, Pismo Biura Organizacyjnego KW do I sekretarza KW PZPR w dn. 21. VII. 1980 r., k. 160.
20. В тези магазини са продавали завити в хартия готови „комплекти“, съдържащи претеглени порции шунка, салам, кренвирши, месо и т.п. Предвиждало се е обаче, че съвсем скоро ще възникне отново недостиг на месо и настроенията ще се радикализират. Наивно се е смятало, че ако в такъв магазин може да се купи какъвто и да било месен продукт, ще се избегне опасността от избухването на стачки.

21. Става дума за следната измама: каймата например, която е представлявала смес от свинско и птиче месо, е съдържала в 1 кг много по-голямо количество птичи субпродукти от утвърдения стандарт.
22. *Ibidem*, k. 120.
23. A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów...*, s. 463.
24. APW 1733/952, Aktualne zadania społeczno-gospodarcze warszawskiej organizacji partyjnej (projekt referatu), sierpień 1980 r., k. 27.
25. Яцек Курон (1934 – 2004) – полски дисидент, политик, бивш политически затворник, един от водачите на опозицията в социалистическа Полша и съосновател на KOP – б. пр.
26. A. Friszke, *Telefon Jacka Kuronia. KSS „KOR“ wobec strajków latem 1980*, [в:], „Wolność i Solidarność“, Studia z dziejów opozycji wobec komunizmu i dyktatury, nr 1/2010, Gdańsk 2010, s. 17.
27. APW 1733/952, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w dn. 15. VIII. 1980 r., k. 54.
28. AAN, KC PZPR, 1695, Informacja nr II/68/80, Dalsze opinie w woj. warszawskim w związku z rozszerzeniem sprzedaży mięsa po cenach komercyjnych, dn. 11. VII. 1980 r., s. 1.
29. AAN, KC PZPR, XII – 3885, List Sekretariatu KC PZPR do POP i OOP, przesłany I-szym sekretarzom KW, 19. VIII. 1980 r., [b.p.].
30. *Ibidem*, Teleks Sekretariatu KC PZPR do I sekretarza KW, 20. VIII. 1980 r.
31. AAN, KC PZPR, 1695, Informacja nr II/68/80, s.1.
32. AAN, KC PZPR, XII-3817, Informacja nr [?], z dn. 08. VIII. 1980 r., s. 1.
33. *Ibidem*, s. 4.
34. *Ibidem*, s. 3.
35. „Изтощеният Герек със симптоми на сърдечен удар е откаран в клиниката в Анин на 5 септември. В нощта на 5 срещу 6 септември на свиканото спешно VI заседание на ЦК – в отсъствието на болния Герек – за негов наследник е избран секретарят на ЦК Станислав Каня, заемащ поста член на Политбюро и отговарящ за службите за сигурност и отношенията с Католическата църква“, Eisler, J. (2018). *Czterdzieści pięć lat, które wstrząsnęły Polską. Historia polityczna Polski*, Warszawa, s. 350 – 351.
36. APW 1733/952, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w dn. 05 IX 1980 r., k. 74.
37. Waszczuk, J. (2007). *Biografia niezlustrowana. Zapamiętywanie czasu nieutraconego*, Warszawa, s. 143.
38. Kostikow, P. & Roliński, B. (1992). *Widziane z Kremla. Moskwa-Warszawa. Gra o Polskę*, Warszawa, s. 254.
39. APW 1733/952, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w dn. 06. IX. 1980 r., k. 75.

40. APW 1733/952, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR, 10. IX. 1980 r., k. 77.
41. AAN, KC PZPR, XII – 3829, Informacja nr III/71/80, 2.IX.1980 r. Sytuacja społeczno-polityczna w kraju 2 bm. [IX], w godzinach porannych, s. 4.
42. APW 1733/952, Informacja o aktualnym stanie zaopatrzenia rynku, 23. IX. 1980 r., k. 119.
43. *Ibidem*, k. 120 – 121.
44. Заводът например е заложил в плана си да произведе 20 000 бр. телевизори на обща стойност 20 млн. злоти (1000 зл./бр.). Вдигайки обаче единичната цена на 1500 зл./бр., е било достатъчно да се произведат по-малко от 13 500 бр. телевизори, за да се изпълни първоначално заложената в плана стойност.
45. *Ibidem*, k. 123.

AUGUST 1980 IN WARSAW

Abstract. The Warsaw Committee of the Polish United Workers Party (PZPR) was one of the biggest regional party committees constituting the middle level of the party apparatus. The wave of strikes in summer 1980 surprised both the country leaders and regional party structures. In face of critical situation, the Warsaw Committee's absurd strategy was to pretend that nothing much was happening. At that time a lot of party members gave up their membership.

Keywords: PZPR; Warsaw Committee; Edward Gierek; Alojzy Karkoszka; Solidarity; strike

✉ **Dr. Andrzej Boboli**

<https://orcid.org/0000-0003-4317-787X>

Historical Research Office

Institute of National Remembrance

7, Wołoska St.

02-675 Warsaw, Poland

E-mail: andrzej.boboli@ipn.gov.pl

✉ **Translated from Polish to Bulgarian: Julian Bozhkov**

<https://orcid.org/0000-0002-9635-641X>

E-mail: jbozhkoff@abv.bg